

ВІДГУК

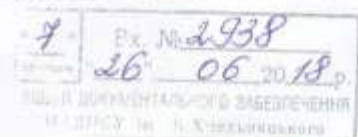
офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Ольги Володимирівни Чистяк

**«Психолого-педагогічні умови формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу»,
представлене на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія**

Актуальність дослідження умов та особливостей розвитку особистості дитини зумовлюється великою соціальною значущістю проблеми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та забезпечення їх особистісного розвитку. За даними ЗМІ, в Україні щороку сиротіють вісім-десять тисяч дітей і підлітків, причому ця кількість збільшилася за останні роки через військові дії на сході країни. Влаштування дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу є альтернативою утримання їх в інтернатних закладах, сама система яких побудована на вилученні дітей із соціуму, що призводить до порушення їхніх прав, поглиблює ті психологічні травми, яких ці діти вже зазнали.

Саме сім'я, як найближче оточення, задовольняє потреби дитини у визнанні, прийнятті, захисті, емоційній підтримці й повазі. Дослідження свідчать, що однією з переваг виховання у прийомній сім'ї та ДБСТ є те, що вихованці (діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування) отримують родинне середовище, в умовах якого відновлюються зв'язки прихильності та створюються стосунки довіри. Якість міжособистісних стосунків розглядається як одна з умов гармонійного та повноцінного розвитку особистості. Проте, доводиться констатувати, що питання формування міжособистісних стосунків вихованців в умовах ДБСТ залишається недостатньо вивченою науковою проблемою. Саме цим пояснюється актуальність і значущість дослідження О. В. Чистяк,

присвяченого вивченню психолого-педагогічних умов формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ.

У дисертації чітко визначено науковий апарат дослідження – об'єкт, предмет і мету, що свідчить про належний рівень наукової підготовки дисертантки. Завдання дослідження цілком відповідають обраній проблематиці як у теоретичній, так і в емпіричній їх репрезентаціях. Добір авторкою методів і застосування комплексу діагностичних методик забезпечують досягнення й реалізацію поставлених у дослідженні завдань. Безперечними є наукова новизна дослідження та його практичне значення.

Дисертантка обгрунтувала психолого-педагогічні умови формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ (родинне підтримуючо-соціалізуюче середовище; підтримка життєвої ситуації успіху; переосмислення життєвої історії дитини та допомога в переживанні емоційно-травматичного досвіду; спільна діяльність вихованців), розробила інтегровану модель міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу, у якій виокремила компоненти цих стосунків, що перевірялися емпірично.

Слід відзначити складність наукового дослідження в методологічному аспекті, оскільки розв'язання проблеми потребувало постановки системних завдань, що дисертантці значною мірою вдалося реалізувати шляхом звернення до аналізу феномену міжособистісних стосунків дітей в умовах виховання у ДБСТ та їх чинників. Побудована таким чином логіка дослідження знайшла своє відображення і в структурі дисертації. Обране методологічне обгрунтування процедури дослідження, на нашу думку, є оптимальним для розв'язання завдань, які були поставлені науковцем.

У першому розділі дисертації *«Теоретичні основи дослідження психолого-педагогічних умов формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу»* позитивної оцінки, на наш погляд, заслуговують наступні змістовні надбання: розкриття сутності психологічного феномену міжособистісних стосунків дітей, виокремлення

критеріїв та особливостей розвитку таких стосунків в умовах ДБСТ, а також чинників, що зумовлюють ризики для їх розвитку. Зокрема, наголошується на важливості відновлення у вихованців зв'язків прихильності та прив'язаності, власної гідності, компенсації деприваційних порушень та врегулювання поведінкових виявів і ймовірних девіацій, що потребувало визначення шляхів інтеграції збережених особистісних структур та компенсації уражених внаслідок деприваційних впливів.

Дисертанткою показано, що середовище ДБСТ є двосторонньо спрямованим: з одного боку – забезпечує дитині сімейне оточення, а з іншого – воно має спрямовуючий вплив з чітко визначеними орієнтирами, де позиція батьків-вихователів є домінуючою, уподібненою до просвітницько-навчального процесу з формуванням взаємин у системі «вчитель-учень». Розглядаючи ДБСТ як підтримуюче середовище, дисертантка обґрунтовує умови формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ, які знайшли відображення в інтегративній моделі і стали предметом подальшого емпіричного дослідження.

Другий розділ «Емпіричне дослідження сформованості міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу» висвітлює загальну стратегію та етапи емпіричного дослідження. Представлено характеристику вибірки досліджуваних, переконливо обґрунтовано методичний інструментарій, застосування якого дало можливість отримати повні й різнобічні емпіричні дані щодо досліджуваної проблеми. Програма емпіричного дослідження включала як роботу з батьками-вихователями (інтерв'ювання та фокус-групи), так і з вихованцями ДБСТ, зокрема проведення спостереження за їх поведінковими проявами та застосування валідних психодіагностичних методик.

В результаті емпіричного дослідження виявлено особливості взаємодій дітей в умовах ДБСТ, зокрема рівні сформованості міжособистісних стосунків загалом та за окремими компонентами:

- мотиваційно-емоційним (емпатійне ставлення, наявність у вихованців

ДБСТ потреби у спілкуванні з мешканцями ДБСТ);

- інструментально-поведінковим (розвинене поняттєве мислення, мисленнєві операції, вміння встановлювати причино-наслідкові зв'язки, розвинені комунікативні вміння і, як наслідок, – позитивно-орієнтована поведінка у соціальному просторі).

Встановлено, що у вихованців ДБСТ переважає середній рівень сформованості міжособистісних стосунків. Грамотне застосування методів математичної статистики дозволило дослідниці констатувати наявність достовірних зв'язків таких показників, як «емпатія», «спілкування» та «вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки». Доведено, що саме розвиток емпатії та створення ситуації переосмислення життєвого досвіду, що супроводжується особистими переживаннями, можуть виконувати інтегруючу функцію у формуванні міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу.

У третьому розділі – *«Шляхи забезпечення психолого-педагогічних умов формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу»* – подано модель та програму психологічного супроводу формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ, надано результати доцільності її впровадження в практику роботи ДБСТ та описано рекомендації батькам-вихователям щодо ефективності її застосування.

Обґрунтована дисертанткою модель і основана на ній програма формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ спрямована на навчання батьків щодо опанування зазначених форм роботи з метою створення в ДБСТ сприятливих психолого-педагогічних умов формування позитивно орієнтованих міжособистісних стосунків вихованців. Зокрема, запропоновано такі шляхи реалізації:

I. Формування готовності батьків до роботи з вихованцями ДБСТ: ознайомлення з особливостями дітей-вихованців ДБСТ; рольовий тренінг, спрямований на розвиток змістово-операційного та соціального компонентів готовності, які допоможуть батькам досягти успіху у створенні родинного

підтримуючо-соціалізуючого середовища та життєвої ситуації успіху.

II. Підтримка сімей, які виховують дітей-сиріт: а) робота з дітьми: психотерапія психологічної травми дітей; індивідуальне консультування (за запитом дітей); соціально-психологічний тренінг, спрямований на формування компонентів міжособистісних стосунків: мотиваційно-емоційного (потреби у спілкуванні, зниження рівня тривожності, розвиток емпатії) та інструментально-поведінкового (розвиток мисленнєвих операцій, поняттєвого мислення та мовлення); б) робота з батьками: індивідуальне консультування (за запитом батьків); в) робота із сім'єю у цілому (залучення батьків і дітей до спільної діяльності: організація колективних творчих справ, родинних свят).

Емпірична перевірка розробленої програми корегувально-розвивальної роботи підтвердила її ефективність і практичну значущість. Зокрема, в дітей з експериментальної групи було виявлено позитивну динаміку рівнів сформованості всіх складових компонентів міжособистісних стосунків: потреби у спілкуванні, емпатії, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розвитку поняттєвого мислення, зниження тривожності.

На основі теоретичного аналізу та узагальнення отриманого емпіричного матеріалу О.В.Чистяк робить висновки, які свідчать про досягнення мети й виконання завдань дослідження і є достатньо виваженими, логічними, достовірними, науково обґрунтованими й відповідають поставленим завданням. Викладені в авторефераті зміст і результати роботи відповідають і повністю відображають основні положення дисертації.

Підсумовуючи вищесказане, вважаємо, що дисертаційна робота Чистяк Ольги Володимирівни є цікавим, завершеним дослідженням, виконаним на належному рівні, професійно відповідним, являє собою вагомий внесок у теорію й практику психологічної науки та є гідним доробком наукових знань з педагогічної та вікової психології.

Даючи в цілому високу оцінку дослідженню, слід водночас висловити деякі зауваження:

1. Дисертаційне дослідження базується на солідній методологічній базі, яка

обґрунтована в розділі І. Зокрема, як один з основних розглядається середовищний підхід до розвитку особистості дитини, сутність якого полягає у детермінації розвитку особистості: певне середовище формує певні риси особистості (с. 46 дисертації). З позиції середовищного підходу дисертантка розглядає ДБСТ як форму надання захисту, підтримки, догляду, а також відновлення та зцілення дитини в ситуації функціональної неспроможності її родини (с.48). Водночас, не зовсім зрозуміло, чому при побудові моделі міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ увагу зосереджено виключно на внутрішніх, а точніше – на внутрішньоособистісних компонентах цих стосунків, що створює враження деякої непослідовності. Хотілося б почути пояснення щодо цього.

2. Допущено неточності в авторефераті, зокрема стосовно вікових періодів, на які була розділена вибірка досліджуваних дітей. Так, на с.7 автореферату сказано, що вибірка складалася з дітей молодшого шкільного віку (6–10 років) та підліткового віку (11–15 років), а зі с. 8 і далі по тексту, а також в таблицях йдеться про дітей молодшого шкільного віку і старшого шкільного віку. Очевидно, що період 11–15 років не розглядається як старший шкільний вік.
3. В таблицях 1 і 2 автореферату бажано було б подати значущі відмінності між виокремленими віковими групами, а також у таблиці 4 – рівень значущості динаміки показників міжособистісних стосунків, що дозволило б унаочнити отримані результати.
4. Дисертанткою розроблено конкретні заходи щодо становлення готовності батьків-вихователів до формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ, що відображено в тексті розділу 3. Водночас вважаємо, що необхідно було б повніше розкрити зміст поняття «готовність батьків-вихователів до формування міжособистісних стосунків вихованців ДБСТ».

Викладені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, яка є самостійним завершеним дослідженням, а

отримані результати роблять вагомий внесок у теорію вікової та педагогічної психології і практику психологічного супроводу розвитку дитини в умовах ДБСТ.

Отже, дисертаційне дослідження *«Психолого-педагогічні умови формування міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку сімейного типу»* за змістом і науковим рівнем відповідає вимогам до кандидатських дисертацій (пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановами КМУ №656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р.), а її авторка – Ольга Володимирівна Чистяк – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

**Доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник,
асистент кафедри психології розвитку
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

Т.М.Яблонська

21.06.2018 р.

